

De vraagzijde, de behoefte aan onderstand of uitkering en de effecten ervan, komt veel minder aan de orde, eigenlijk alleen bij takken van commerciële verzekering. Bepaalde factoren van economische, sociale, politieke en culturele aard hebben ervoor gezorgd dat historische vormen van zekerheid met bijbehorende instituties hebben plaatsgemaakt voor andere. Dat betreft zeker niet in het minst de nieuwe voorzieningen in de twintigste eeuw. Deze factoren liggen ten dele aan de vraagzijde — bijvoorbeeld de ontwikkeling van fabrieksindustriële verhoudingen, verstedelijking en verjonging dan wel veroudering van de bevolking — en ten dele op het politieke en ideologische vlak, onder meer de vrees voor het opkomende socialisme en de principiële discussies over staatsinvloed, subsidiariteit en soevereiniteit in eigen kring. Over deze factoren en achtergronden lezen we in de bundel, voorbijgaande of beknopte aanduidingen daargelaten, eigenlijk niet veel. Daardoor en doordat de vele vormen en aspecten door aparte auteurs in afzonderlijke bijdragen zijn behandeld, geeft de bundel als geheel geen echte analyse van de onderlinge samenhang — de complementariteiten — en de overgangen tussen de diverse zekerheidsvoorzieningen.

Deze aantekeningen willen geen afbreuk doen aan de kwaliteit van de bundel, maar slechts aangeven, wat de lezer wel en niet kan verwachten als hij het boek ter hand neemt. De bundel zal nog geruime tijd kunnen dienen als gids door de veelheid en complexiteit van de zekerheidsregelingen alsmede als richtingwijzer voor toekomstig onderzoek.

A. C. A. M. Bots

C. Blankestijn, *Kerkvoogden in verzet. De Leersumsche Quaestie 1920-1940* (Dissertatie Nijmegen 1998; Zoetermeer: Boekencentrum, 1998, xii + 227 blz., f29,90, ISBN 90 239 0440 0); C. Blankestijn, *God in Leersum. Van 'Gereformeerde Kerk' naar Hervormde Gemeente 1699-1999* (Zoetermeer: Boekencentrum, 1999, 160 blz., f29,90, ISBN 90 239 0488 6).

De Nederlandse Hervormde Kerk maakt vanouds onderscheid tussen de geestelijke leiding van gemeenten door kerkenraden en het beheer van fondsen en goederen door kerkvoogdijen. Laatstgenoemde publieke colleges behielden na de scheiding van kerk en staat in 1796 hun aparte status en lokale autonomie. Wel werd voortdurend gestreefd naar uniforme regelgeving op landelijk niveau en naar integratie met plaatselijke kerkenraden, maar tot op de huidige dag hebben niet alle kerkvoogdijen zich aan de hervormde kerkorde aangepast.

In de loop der tijd gaf dit aanleiding tot tal van conflicten. Zo protesteerden vanaf 1919 vele kerkvoogdijen met 'vrij beheer' tegen een synodaal reglement op de predikantstractementen. In twee gemeenten moest de rechter eraan te pas komen, in beide gevallen met een gunstige afloop voor het landelijke kerkverband (Ouddorp 1928/1931, Leersum 1935).

De kwestie in Leersum was wel heel bizar, omdat de hervormde gemeente hier veertien jaar lang vacant bleef. Kerkvoogdij en kerkenraad beantwoordden het synodaal beroepingsverbod met de aanstelling van catechiseermeester Pieter van Dijk als 'pastoriebewaarder', die al die tijd bijna alle taken van een predikant vervulde. Na de rechterlijke uitspraak scheidde de verliezende groep zich af om later een oud-gereformeerde gemeente te vormen.

Aan deze lokale kerkstrijd is nu een studie gewijd door een oud-Leersummer die (blijkens het 'ten geleide' van de promotor en het *curriculum vitae* achterin het boek) de twist in zijn jeugd heeft meegemaakt. Behalve op bronnen als kerkelijke archivalia en kranten baseert hij zich op een aantal volledig opgenomen interviews met andere bejaarde getuigen. Zijn eigen eventuele 'autobiografische' inbreng wordt ten onrechte niet verantwoord. Zonder enige bronvermelding wordt het godsdienstig gezinsleven en de wereldmijding onder Leersumse hervormden rond 1930 beschreven (20-21, 24-25).

De auteur promoveerde reeds in 1955 als jurist en behaalde opnieuw de doctorsgraad na het volgen van een 'spiritualiteitsstudie' aan de Katholieke universiteit Nijmegen. In het onderhavige proefschrift worden beide disciplines verenigd, aangezien het kerkrechtelijk conflict in feite de sociaal-religieuze verhoudingen in Leersum problematiseerde. De auteur toont aan dat het overwegend hervormde en agrarische dorp twee orthodoxe hoofdstromen kende, een confessionele en een bevindelijke. De confessionele groep bezocht zowel de hervormde kerkdiensten als die van de heer Van Dijk. Laatstgenoemde gold als 'man Gods' voor de bevindelijke groep, maar ging uiteindelijk niet mee met de piëtistische radicalisering van zijn aanhang. Hij bleef liever 'gezond gereformeerd' en trouw aan de vaderlandse kerk.

De auteur heeft zijn onderzoek gemodelleerd rondom het begrip 'conflictspiritualiteit', voortbouwend op theorieën die door Nijmeegse godsdienstsociologen zijn ontwikkeld met het oog op gemeente-opbouw in de Rooms-Katholieke Kerk. De toepassing ervan op een typisch protestantse situatie blijkt wel spannend, maar is niet helemaal geslaagd te noemen.

Ten eerste worden de zojuist aangestipte factoren van bevindelijkheid, orthodoxie en binding aan de volkskerk onvoldoende onderscheiden. Gebruikmaking van het werk van de godsdienstsocioloog G. Dekker had een diepere peiling van de ingewikkelde en soms tegenstrijdige samenhang van deze factoren kunnen opleveren.

Ten tweede is de focus teveel gericht op de lokale omstandigheden in een beperkt tijdsbestek. Te weinig aandacht wordt besteed aan de 'conflictspiritualiteit' van het oudere piëtisme, met zijn verzet tegen formeel kerkelijk gezag en de rol van oefenaars als plaatsvervangende predikanten. Deze traditie was blijkens gegevens in het boek zelf (avondmaalsmijding, conventikelvorming) sterk in Leersum en omgeving vertegenwoordigd. Verder blijft de rol van de verzuiling als verklaring voor het uiteenvallen van lokalistisch piëtisme en religieus nationalisme onderbelicht.

Ten derde heeft de compositie van het boek nogal onder het model geleden. Er zijn veel anticipaties en herhalingen en essentiële informatie over de hoofdrolspelers wordt te laat verschaft.

Deze opmerkingen nemen niet weg dat deze studie een bruikbare bijdrage vormt tot de recente kerkgeschiedschrijving, met actuele relevantie voor het Samen-op-weg-proces. De auteur heeft naderhand een populaire monografie gewijd aan drie eeuwen gemeentegeschiedenis van Leersum. Dit werkje voert ons helaas terug naar het niveau van een aangeklede predikantenlijst met curiosia uit de kerkenraadsnotulen. Jammer dat van de op zichzelf frisse benadering van 'spiritualiteit in context' weinig is overgebleven!

F. A. van Lieburg

J. Frieswijk, e. a., *Geschiedenis van Friesland 1750-1995* (Amsterdam, Meppel: Boom, Leeuwarden: Fryske Akademy, 1998, 368 blz., f59,50, ISBN 90 5352 370 7); A.-P. van Nienes, B. de Vries, S. van der Woude, *Fryslân 500 (1498-1998). Vijf eeuwen provinciaal bestuur* (Leeuwarden: Friese pers boekerij, 1998, 144 blz., f47,50, ISBN 90 330 1490 4).

In 1985 werd op een conferentie van de Fryske Akademy het plan gelanceerd een nieuw handboek over de geschiedenis van Friesland uit te brengen, omdat het uit 1968 daterende handboek *Geschiedenis van Friesland*, dat ook door de Fryske Akademy was uitgegeven, als verouderd moest worden beschouwd. Al direct werd uitgegaan van de gedachte, dat een dergelijk handboek in eerste instantie alleen de tijd vanaf 1750 zou dienen te bevatten. Belangrijk uitgangspunt zou de vraag moeten zijn hoe zich precies de inpassing van het zelfstandige gewest in de grotere, gecentraliseerde Nederlandse eenheidsstaat zou hebben voltrokken.